

הערות בנוגע להצלת הרודף ממעשה העבירה¹

(א) תנן (סנה' ע"ג.): ואלו הן שמצילין אותן בנפשן: הרודף אחר חבירו להרגו ואחר הזכר ואחר הנערה המאורסה אבל הרודף אחר בהמה והמחלל את השבת ועובד עבודת כוכבים אין מצילין אותן בנפשן. בפירוש המלים ברישא של המשנה קיימות שתי אפשרויות: לפי משמעות הלשון, כפי שמעירים תוס' (ד"ה להצילו) מצילים את הנרדף בנפשו של הרודף; אך רש"י מפרש שהכוונה היא להצלת הרודף עצמו מן העבירה.

קשה להבין מה הניע את רש"י לפירוש זה. הרי הצורך להגן על הנרדף ברור, ואין סיבה, לכאורה, לסטות מטעם זה. ומה גם שבהמשך הסוגיא יש מחלקת כשהנערה אומרת הניחו לו שלא יהרגנה, ולא עוד אלא שלדעת ר"ה יש להציל את הנרדף אף בנפשו של קטן הרודף, אע"פ שקטן פטור מעונשים.² שיקולים אלה מעידים על התחשבות במצבם של הנרדפים, ולא במעמדו של הרודף.

בפשטות אפשר לומר שרש"י נזקק לצד הלשוני של המשנה, ורצה לבאר באפן שהצלה "בנפשן" תחול גם במקרים המנויים בסיפא, דהיינו רודף אחר הבהמה ומחלל שבת ועובד ע"ז. וכבר נגעו בכך הראשונים (עי' תוס' ור"ן). ברם אי אפשר להתעלם מאותם היסודות בסוגיא המדגישים את ההגנה על הנרדף. לפיכך עלינו למצוא הסבר שיפרנס יסודות אלה ובאותה שעה יצדיק את דרכו המיוחדת של רש"י.

[אה"ח 1234567]

(ב) לשם כך עלינו להעמיד זה מול זה את המשנה ואת דיעות רשב"א וראב"ש

1. הדברים התפתחו מתוך מו"מ עם תלמידי-חברי הרב יצחק בלאה שליט"א וכן הרציתי אותם לפני מורי-חברי הרב יוסף וונפסקי שליט"א.

2. בשם מרן הגרי"ד זצ"ל נאמר שיש מעשה עבירה ע"י הקטן אע"פ שאינו בר עונשים. ע"ע נו"ב מ"ת חו"מ סי' ס'. וגליוני הש"ס פסחים צ"א:.

החולקים על המשנה, דר"ש סובר שעצ"ז ניתן להצילו בנפשו וראב"ש כולל גם מחלל שבת (להלן ע"ד). אין ספק שתנאים אלה רואים את מניעת העבירה כעיקר הדין. נראה לכאורה שהמחייב אינו הצלת הנרדף אלא חומר האיסור בלבד, כי בעצ"ז וחילול שבת אין נרדף במובן המקובל של המילה. (לפי"ז מסתבר לומר שלדעות אלה בודאי יש להתעלם מן הנערה המאורסה הצועקת הניחו לו, כיון שאין נכונותה להכנע מפחיתה את חומרת האיסור כמלא נימה.)

אך הסבר זה אינו חודר לדיוק דברי הסוגיא. בברייתא מנמקים רשב"א וראב"ש את שיטתם בק"ו: ומה פגם הדיוט ניתן להצילו בנפשו, פגם גבוה לא כל שכן. מלשון זו משמע שגם לדעתם קשור דין רודף להגנת הנרדף, אלא שבעבירות אלה שבין אדם למקום, נחשב הקב"ה, כביכול, לנרדף וכמי שסובל פגם. אותו הרעיון נמצא גם בסוגית הירושלמי, אלא ששם נזכר כבוד בשר ודם לעומת חי עולמים במקום לדבר על פגם הדיוט ופגם גבוה. ייתכן שתנא דמתני' מודה שבאופן עקרוני יש ענין של כבוד שמים המצדיק את הענשת הרודף עובר לעשייתו. הוא חולק על רשב"י וראב"ש בשאלה אם דרך הענישה המונעת עדיפה תמיד על גישות אחרות. כבוד שמים אפשר להבטיח ע"י זה שהחוטא יידון למיתה ע"י בי"ד או שתינתן לו האפשרות לשוב בתשובה (ע"י בניסוחו של יפה מראה לירוש'). לדעת התנא דמתני' זוהי הדרך הנאותה לדאוג לכבוד שמים ולתקן פגם גבוה, ולכן הוא חולק על רשב"י ובנו. רק במקרה שרודף אחר חבירו להרגו או אחר נערה מאורסה, ששם יש גורם נוסף של הצלת הנרדף מפגם שאינו ניתן לתקנה, אז ניתן להבטיח כבוד שמים ע"י המתת הרודף, תוך כדי חילוף הנרדף מן הסכנה.

ג) באופן דומה אפשר להבין את שיטת רש"י. הסיבה המצריכה את המתת הרודף היא הצלת הנרדף. אך מה שהופך את הרודף למחויב מיתה הוא יזמתו לעבור על האיסור. כוונה זו מוגדרת כפגיעה בנרדף, אליבא דכו"ע, ופגיעה בכבוד שמים, לדעת רשב"י וראב"ש. כמו שצמצמנו את הפער בין תנא דמתני' והתנאים האחרים, כן יש לצמצם את הפער בין הדגשת הצלתו של הנרדף, מחד גיסא, להצלת הרודף מנסיונו לפגוע

בכבוד שמים, מאידך גיסא.³

אוצר החכמה

(ד) על פי הצעה זו, שרש"י ממזג את עקרונות הצלת הרודף יחד עם הצלת הנרדף, יש לדון בשלש נקודות שעלו על שולחן האחרונים:

(1) לכאורה, סותרים דברי רש"י בסוגיא הקודמת (ע"ב: ד"ה והתורה אמרה) את פרושו למשנה. דשם כתב: באדם - בשביל הצלת אדם הנרדף.⁴ באפיקי ים (כ' סי' מ') הביא את דברי רש"י בהקשר אחר, והסיק דלא אתי אלא לשיטה אחת בגמרא. לפי מה שהצענו אין כאן סתירה, כי ההצדקה להריגת הרודף הוא חיובו (כפי שכתב במשנה) אע"פ שהתערבותו היא תוצאה של הסכנה הנשקפת לנרדף.

(2) הגר"ח"ע (אחיעזר א' י"ח, ס"ק ב') דייק מלשון רש"י (עג: ד"ה משעת העראה) דכל זמן שנמשך מעשה הביאה, אע"פ שכבר מאוחר למנוע את הפגם, מ"מ ניתן להרוג את הרודף. יש מקום להטיל ספק בדיוקו, ולטעון שאין כוונת רש"י לכל משך הביאה כי אם רק לזמן שבו נגרם הפגם, כפי שכבר העיר עליו הגרי"מ חרלפ בבית זבול (ח"ב סי' ב' ס"ק יא). אך אם נקבל את דבריו של הגר"ח"ע יש להבינם בהתאם להצעתנו שמעמד הרודף נובע ממעשה העבירה, אף כי המעשה המחייב את הריגתו מוגבל למעשה הגורם לפגם, כמו שנתבאר.

(3) מצאנו דין קים ליה בדרכה מיניה ברודף. רש"י השווה בין בא במחתרת לדין חייבי מיתות שוגגין (ע"ב. ד"ה אין לו), וכן בין רודף לחייבי מיתות שוגגין (ע"ג: ד"ה הבא על אחותו), ובכך תלה הלכה זו בתנא דבי חזקיה שאין משלמים ממון אע"פ שאינם נהרגים. הרמ"ה דחה השוואה זו, וקשר פטור קלב"מ ברודף ובא במחתרת

3. גישה זו, המצרפת את הדאגה לשלום הנרדף עם גמולו של הרודף עולה בקנה אחד עם מסקנותיו של ידידי הרב יששכר דוב פרימר שליט"א בכמה מאמרים על נושא זה המצטיינים בבקיאות מעמיקה ורחבה. עי' "בהגדרת דין רודף" (אור המזרח ל"א 325-337); "בירור כוונת רודף" (שם ל"ב 309-327); "הרודף ללא אשמה" (שם ל"ד 94-111).

4. עיין גם רש"י עג: ד"ה המקפדת.

בעובדה שהחוטא באמת מסר עצמו למיתה. בטעמו של רש"י חידש מהר"ש רם שליט"א⁵ דהדין הכללי, משום רשעה אחת אתה מחייבו ולא משום ב' רשעויות, חל רק במקרה שיש פסק בי"ד המחייבו משום רשעה אחת, ואז נפטר מן השניה; אך כשאין החוטא מתיצב בפני בי"ד למשפט, שוב אין מקום לדין זה והפטור מתבסס על תנא דבי חזקי' הפוטר חייבי מיתות שוגגין.

לפי הצעתנו אזיל רש"י לשיטתו שיש כאן ענש מיתה הרובץ על הרודף והבא במחותרת כפעל יוצא של חטאו, ולא כתוצאת לוואי של הסתכנותו. לפיכך אין תנא דברי חזקי' דין נפרד הפוטר חייבי מיתות שוגגים, כי אם הרחבת עקרון קלב"מ למקרים נוספים בהם אין החיוב החמור נוצר^{אוצר החכמה} ע"י פסק בי"ד. (ועי' עוד מש"כ רש"י ב"מ צא. בנוגע לתפיסה ולצאת ידי שמים ובדיונו של הקצות, ריש סי' כ"ח).⁶

5. "בא במחותרת ורודף" (בית יצחק כא, 102-114) ועי' דברים דומים בשיעורי ר"ש רוזובסקי ז"ל למכות אות קכט, שיצאו לאור לאחרונה.

6. ואם תקשה מדעתו של רב הונא המצדיק הריגת רודף קטן: כבר הזכרנו לעיל (הערה 2) בשם מרן הגרי"ד זי"ע שהקטן עושה מעשה עבירה אע"פ שאינו מחויב עונש מיתה.